

STUDIA THEOLOGICA

DOCTRINA MARIANĂ A LUI NICOLAE CABASILA

BOGDAN VASILE BUDA*

ABSTRACT. *Nicolae Cabasila's Marian doctrine.* Nicolae Cabasila is an authentic example of humanist and theologian who, despite the fact he lived during XIVth century and he was contemporary with Symeon the New Theologian, he fascinates us even to this day with the "profundity of his mysticism" that could be considered "forever abreast with the time", being inspired by the grace of Holy Spirit. If the IVth century can be theologically considered the "Christological cycle", as O. Clement puts it, by the "Trinitarian theology", XIVth century has a corresponding importance by the palamite theology which, in V. Lossky's thought, represents a real and unique "pneumatological cycle"¹. In this context of theological, but also cultural, philosophical and literary revival and florescence, Nicolae Cabasila will come to light. Although he was a Greek oriental theologian, he will be rediscovered also by the East as early as the Council of Trent. The article will bring forward a few guiding lines about the author's life and works followed by detailing his position in the context of Byzantine Hesychasm. The final part will deal with Cabasila's Mariology synthetically, a subject that shows a great theological richness and profundity. For that matter, a popular Eastern researcher of his work stated: "No one in the Byzantine Empire or anywhere else, at least in that era, has spoken more highly about the God-bearer as Cabasila".

Key words: *Humanism, Hesychasm, Palamism, synergy, Mariology*

REZUMAT. *Doctrina mariană a lui Nicolae Cabasila.* Nicolae Cabasila este un autentic model de umanist și teolog, care deși a trăit în sec. al XIV-lea, contemporan fiind cu Simeon Noul Teolog, ne fascinează și astăzi prin „profundimea misticii sale” ce poate fi considerată o „capodoperă mereu actuală” fiind insuflată de către harul Spiritului Sfânt. Dacă secolul al IV-lea poate fi considerat din punct de vedere teologic ca

* Episcopia Română Unită cu Roma, Greco-Catolică de Oradea, doctor în teologie, protop de Spania, responsabil național pentru preoții și credincioșii români din această țară; basilebuda@yahoo.fr.

¹ Cf. O. CLEMENT, *Byzance et le christianisme*, Presses universitaires de France, Paris 1964, 2

fiind „ciclul cristologic” precum subliniază O. Clement, prin fundamentarea „teologiei trinitare”, secolul al XIV-lea, are o importanță analogă prin teologia palamitică care în gândirea lui V. Lossky, reprezintă un adevărat și propriu „ciclu pneumatologic”². În acest context de renaștere și înflorire teologică dar și culturală, filosofică și literară va ieși la lumină și Nicolae Cabasila, care deși este un teolog oriental grec, va fi redescoperit și de occident încă din timpul conciliului din Trento. Articolul va prezenta câteva repere despre viața și opera autorului urmate de aprofundarea poziției sale în conextul isihasmului bizantin. Partea finală va trata în mod sintetic mariologia lui Cabasila, care este de o mare bogăție și profunzime teologică. De altfel, un cunoscut cercetător apusean al operei sale afirma: „Nimeni la Bizanț, și nici altundeva, cel puțin în acea epocă, nu s-a exprimat mai bine despre Născătoarea de Dumnezeu precum Cabasila”.

Cuvinte cheie: *umanism, isihasm, palamism, sinergie, mariologie*

1. Date biografice

Nicolae Cabasila s-a născut într-o familie nobilă, la Tesalonic între ani 1319 și 1323. Despre tatăl său nu știm aproape nimic însă putem deduce că a fost preocupat de formarea intelectuală a lui Nicolae³, iar mama sa, precum atestă cronicarul Gheorghe Frantzes a fost o femeie pioasă care, spre sfârșitul vieții sale, s-a retras în mănăstirea Sfintei Teodora. Unchiul său Nil Cabasila cunoscută figură a lumii intelectuale și teologice a timpului, i-a transmis dragostea față de literatură și filozofie, dar mai ales sensibilitatea sa pentru „viața duhovnicească și teologie”. Fiind pasionat de studiu, după Tesalonic patria sa, pașii săi se vor îndrepta spre capitala imperiului, Constantinopol, unde își va dedica toate energiile retoricii, teologiei, astronomiei dar mai ales dreptului⁴.

Ca și la cei mai mulți din contemporani săi, pregătirea sa intelectuală era de caracter enciclopedic. Dintr-o scrisoare din tinerețe Cabasila accentuează folosul educației armonice afirmând chiar, că și sfântul este incomplet dacă pe lângă virtute nu posedă știință din cât mai variate domenii, ca să poată face lucrătoare orice înclinare bună care s-ar ivi în el⁵. Cabasila nu a fost preot sau

² Cf. O. CLEMENT, *Byzance et le christianisme*, Presses universitaires de France, Paris 1964, 2.

³ Cf. Y. SPITERIS, *Cabasilas: teologo e mistico bizantino. Nicola Cabasilas Chamaetas e la sua sintesi teologica*, Lipa, Roma 1996, 11.

⁴ Cf. M. HELENE CONGOURDEAU, *Nicolas Cabasilas: Portrait d'un hésychaste*, în *Contacts*, XXXIIe année, n. 152, 275.

⁵ Cf. V. TAFRALI, *Thessalonique an XIV-e siècle*, s.e., Paris 1913, 154.

călugăr, ci a rămas „cu viața curată și ferită de primejdiile trăirii în lume prin familie”, precum afirmă istoricul Ioan Cantacuzino, iar din datele de care dispunem, dar și din scrierile sale reiese și ne transpare în mod vizibil „formarea sa juridică”. De aceea ca și jurist, el nu „a fost un om de cabinet”, ci un om politic cu credință puternică, care în fața multor conflicte politice și religioase ale epocii a fost un „reconciliator”, fiind prieten apropiat al împăratului Ioan Cantacuzino.

În 1345, Cabasila este mediator între patria sa, Tesalonic și fiul lui Ioan Cantacuzino, pentru a negocia alianța și sprijinul orașului său față de partidul Cantacuzinilor.

Mai târziu, în anul 1347, el va însoți pe Grigorie Palamas la Tesalonic pentru instalarea sa ca și arhiepiscop, misiune eșuată din cauza opoziției zeloților, însă nu îl va părăsi pe prietenul său ci îl va conduce la Muntele Athos, unde vor sprijini pe Arhimandritul Nifon acuzat de mesalianism de către călugării sârbi⁶.

Deși a fost prieten apropiat cu Palamas, deci și simpatizant al isihasmului el nu va participa la disputele teologice „palamite sau antipalamite” cu Barlaam (cunoscut monah calabrez), ci va păstra „un mare echilibru teologic”, nefiind un progresist sau moderat, ci o personalitate cu o verticalitate superioară, ne-tributar nici unei mișcări „religioase sau politice”. Chiar dacă unchiul său Nil Cabasila a fost un polemist redutabil, sau faptul că prietenul său cel mai apropiat, Dimitrie Kydoneu a devenit catolic, acest fapt nu l-a determinat să aibă o poziție anti-latină ci dimpotrivă. Din scrierile sale reiese, că era un bine-cunoscător al operelor Sf. Augustin și Sf. Toma de Aquino traduse de însuși prietenul Kydoneu. După abdicarea lui Ioan Cantacuzino pe la sfârșitul anului 1354, Cabasila se va retrage din viața politică și își va dedica energiile căutării frumuseții lui Dumnezeu, prin studiu, muncă și rugăciune în slujirea aproapelui și a Bisericii. Nu se știe cu exactitate anul morții sale, foarte probabil că acest eveniment a survenit în jurul anului 1397-1398, la puțin timp după moartea prietenului său Dimitrie Kydoneu⁷. Cabasila a fost canonizat de patriarhul ecumenic de Constantinopol la 20 iunie 1983, la doi ani după canonizarea lui Simeon al Tesalonicului⁸.

2. Scrieri

Amintesc aici doar două, de fapt cele mai reprezentative „capodopere” ale creației sale teologice: *Comentariu la Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie*, care

⁶ Cf. *Ibidem*, 276.

⁷ Cf. T. BODOGAE, *Trăsături umaniste în spiritualitatea bizantină: Nicolae Cabasila*, în *Studii Teologice*, seria II-a anul XXXIV, n. 5-6, p. 321.

⁸ C. HARISSADIS, *La reconnaissance des saints dans l'Eglise orthodoxe*, în A.M. TRIACCA, A. PISTOIA (ed), *Saints et sainteté dans la liturgie* (BELS 40), Roma 1987, 127.

este o operă mistagogică în sens strict, adică prezintă un tratat de inițiere la liturghia Sf. Ioan Gură de Aur (53 de capitole). Cartea sa cuprinde ca și oricare gen literar al mistagogiilor liturgice *istoria și teoria*. Adică contemplarea misterelor divine este strâns legată de istoria mântuirii care prin „reprezentarea simbolică”, devin în mod sacramental prezente în sfânta Liturghie⁹. *Viața în Hristos*, a doua sa carte foarte cunoscută a fost tradusă în mai multe limbi autorul reușind să prezinte o frumoasă și armonică sinteză a vieții teologale și mistice de o mare bogăție spirituală și teologică, ceea ce face din această lucrare o adevărată capodoperă a literaturii creștine¹⁰.

După o interesantă și frumoasă introducere sintetică din cartea întâi, Cabasila divide opera sa în două părți: cărțile II-V arată aportul Sfințelor Taine la Viața în Hristos, iar cărțile VI-VII, contribuția „omului în opera de mântuire”¹¹. Tema fundamentală a cărții *Viața în Hristos*, este îndumnezeirea, sfințirea omului, ce se realizează prin *sinergia* dintre Dumnezeu și om, și care își găsește expresia estetică prin realitatea simbolică a vieții liturgice și sacramentale; aceste elemente poartă omul pentru a intra și descoperi profunzimea dimensiunii teologice și mistice a vieții creștine¹². Originalitatea lui Cabasila consistă, în faptul că, această „experiență estetică” este trăită în „dimensiunea misticii sacramentale”, punând în evidență importanța raportului dintre „sfințenie și sacramente”.

Viața liturgică este pentru teologul nostru dialogul de iubire „descendent” al Tatălui, ce se comunică în mod inefabil în Fiul ce manifestă familiaritatea divină prin Spiritul Sfânt. Umanul este „elevat” în mod progresiv și ascendent” în acest dialog de iubire, în măsura în care el se lasă purtat și înnoit de *misterele divine* care sunt semne vizibile, reale și palpabile ale prezenței lui Dumnezeu în Biserică.

3. Convergențe și divergențe între Grigorie Palama și Nicolae Cabasila

Cabasila a trăit într-un context teologic complex, spiritualitatea și teologia fiind dominată de *isihasm* motiv pentru care mulți cercetători și-au pus întrebarea: unde se situează gândirea teologică a lui Nicolae Cabasila. A fost acesta un isihast palamit sau un anti-isihast? Putem afirma cu certitudine faptul

⁹ Cf. R. BORNERT, *Les commentaires de la divine liturgie du VIIe au XVe siècle*, Institut français d'études Byzantines, Paris 1966, 219.

¹⁰ Cf. Y. SPITERIS, *Nicola Cabasilas Chamaetos*, în C. CONTICELLO-V. CONTICELLO (a cura di), *La théologie Byzantine et sa Tradition (XIIIe-XIXe)*, vol. II, Brepols Publishers, Turnhout, Belgium 2002, 316.

¹¹ Cf. T. BODOGAE, «Studiu introductiv», la NICOLAE CABASILAS, *Despre viața în Hristos*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 2001, 11-12.

¹² Cf. R. BORNERT, *Les commentaires de la divine liturgie du VIIe au XVe siècle*, 217.

că atât isihasmul cât și palamismul au provocat o anumită reacție din partea lui Cabasila. Patrologul grec B. Pseftongas susține că, deși Cabasila cunoștea foarte bine termenii polemicii isihaste și anti-isihaste, totuși, el nu a fost parte activă în luptele isihaste, ci a păstrat o anumită independență și originalitate în gândirea sa teologică față de toate mișcările teologice ale acelei epoci¹³. Cert este faptul că Nicolae Cabasila a avut o relație apropiată cu personalități ale vremii care erau exponenți ai palamismului, precum Grigorie Palama, Nichifor Gregoras sau Ioan Cantacuzino, dar în același timp a știut să păstreze și o strânsă prietenie cu anti-palamiți, precum Dimitrie Cydones, filo latin care a tradus pe Toma de Aquino. Acest motiv a determinat pe unii cercetători să îl considere un anti-palamit. Chiar dacă nu a participat în mod direct la dezbaterile isihaste, am putea considera opusculul său, *Împotriva rătăcirilor lui Gregoras*¹⁴ un fapt singular. Cabasila lasă să se întrevadă în scrierile sale și o anumită sintonie dar și o distanță față de doctrina isihastă, născută probabil și din prietenia profundă care îl unea cu Palama¹⁵.

Atât în *Triadele și Omiliile* lui Palama, cât și în *Viața în Hristos* a lui Cabasila există un punct important de convergență între cei doi teologi și anume: centralitatea misterului întrupării lui Dumnezeu, a unirii lui Hristos cu umanitatea, în virtutea căruia omul este divinizat. Natura umană se unește în mod intim cu Hristos prin Sfintele Taine, prin care omul participă la misterele operei mântuirii realizate prin răscumpărarea, suferința și învierea lui Hristos, care implică cooperarea omului cu harul divin¹⁶.

O altă temă în care există o bună sintonie dar și diferențe conceptuale, între cei doi autori, este precedența și importanța rugăciunii pentru viața spirituală, căutarea liniștii interioare, amintirea continuă a numelui lui Isus prin invocarea acestuia, rolul central al inimii strâns unită de meditație și memoria

¹³ Y. SPITERIS, *Cabasilas: teólogo e místico bizantino*, 21.

¹⁴ Cf. A. GARZYA, «Un opuscul inedit de Nicolas Cabasilas», în *Byzantion* 24 (1954) 524-532. Din această scrisoare polemică, redactată în tinerețe cca. 1335 împotriva lui Gregoras putem deduce faptul că teologul nostru nu a fost un anti-palamit.

¹⁵ Cf. A. NOCILLI, «Introducere» la *Commento alla divina liturgia*, Messaggero, Padova 1984, 10-11.

¹⁶ M. H. CONGOURDEAU, «Nicolas Cabasila et le palamisme», în *Gregorio Palamas e oltre, Studi e documenti sulle controversie teologiche del XIV secolo Bizantino*, (a cura di), A. RIGO, Ed. Leo S. Olschki Editore, Firenze 2004, 200. Conform lui B. Bobrinskoy, de asemenea și soteriologia precum și antropologia cabasiliană sunt identice cu cele ale lui Palamas: „Unité du composé humain, corps, âme et esprit; divinisation de l'homme, corps y compris, comme le but suprême de l'économie du salut et des sacrements; doctrine de la synergie ou coopération de l'homme avec Dieu dans le salut; union intime avec le Christ par la grâce du Saint-Esprit; dimension ecclésiale et eucharistique de toute la théologie.” B. BOBRINSKOY, «Onction chrismale et vie en Christ chez Nicoals Cabasilas», 7.

misterelor lui Hristos, ce se actualizează prin sacramente. Cabasila nu vorbește despre o formulă sau o metodă specială, ci despre o cultură a atenției și memoriei continue a lui Hristos cu toată ființa noastră.

Cabasila insistă că pe Dumnezeu trebuie să îl invocăm mereu ca și obiect primordial al ființei noastre: cu limba, cu mintea, cu gândul, cu inima, cu toate facultățile omului, pentru a se imprima în inima persoanei imaginea lui Hristos, scopul existenței noastre. Pentru Palama drumul perfecțiunii și îndumnezeirii este unul ascetic și auster, centrat pe viața de rugăciune, de renunțare și de mortificare. În schimb, pentru Cabasila, acest itinerar sau urcuș spre Dumnezeu este reprezentat prin *ethosul liturgic*, prin care omul nu trebuie în mod necesar să devină un *martir al credinței*, ci o ființă capabilă să conștientizeze că prin participarea la viața liturgică a Bisericii și prin Sfintele Taine, omul participă la sfințenia ontologică a lui Dumnezeu¹⁷. Palama în *Triade*, prezintă isihasmul ca o vocație specială, rezervată unei mici elite, adică monahilor, a celor care trăiesc retrași din lume.

Cabasila însă prezintă un isihasm accesibil tuturor și practicabil de către oamenii de toate vârstele și condițiile sociale¹⁸. În acest sens, Cabasila prezintă o altă cale universală care ne conduce la sfințenie și unirea cu Dumnezeu: împărtășirea din și prin tainele lui Hristos prin intermediul liturgiei și a meditării misterelor lui Hristos prezente tainic în Biserică. Solicitarea liberului arbitru și a cooperării umane rămâne un punct comun dintre palamiți și Cabasila, doar că pentru acesta din urmă, comuniunea cu Dumnezeu, dialogul dintre divin și uman, asceza creștină este centrată pe liturgie. Diferența dintre abordarea teologică a lui Cabasila și cea a curenților monahale palamite se explică în parte prin formarea umanistă din tinerețea sa, iar pe de altă parte prin cunoașterea –prin intermediul unei ediții grecești a lui Dimitrie Cydones (prietenul său)– operei Sfântului Toma de Aquino¹⁹ la care face anumite referințe, sau la operele Sfântului Augustin, *Confessions* sau *De beata vita*, care se regăsesc în opera *Viața în Hristos*; nu este străin nici de teoria răscumpărării a Sfântului Anselm, Cabasila păstrează doctrina autentică bizantină fără să devină un filo-latin sau anti-latin. De fapt, Cabasila a dorit să combine într-un sistem teologic original cele două tendințe intelectuale ale timpului: isihasmul bizantin și umanismul occidental.

¹⁷ M. H. CONGOURDEAU, «Nicola Cabasilas e il suo tempo», in *Nicola Cabasilas e la divina liturgia. Atti del XIV Convegno ecumenico internazionale di spiritualità ortodossa sezione bizantina*, AA.Vv. Ed. Qiqajon, Magnano 2007, 43.

¹⁸ IDEM, «Nicolas Cabasilas et le palamisme», 201.

¹⁹ Cf. A. NOCILI, «Introduzione» la *Commento della divina liturgia*, 12.

Din acest motiv el armonizează în opera sa elemente ale gândirii aristotelice și stoice cu concepte ale Sfinților Părinți și demonstrează în același timp a fi un autentic umanist, hrănit de cultură și deschis față de tradiția Bisericii latine, însă fără a o asimila în argumentările conceptuale și teologice²⁰. Cabasila se deosebește de Palama și prin deschiderea sa față de lumea și cultura profană pe care într-o anumită măsură isihăștii o desconsiderau. Pentru Cabasila, sfințenia „nu poate să nu țină cont de cultura profană” deoarece pentru el „sfințenia se situează într-un echilibru armonios între știință și credință”²¹.

Cu toată admirația pentru învățătura lui Grigorie Palama, trebuie să recunoaștem că sistemul teologico-mistic al lui Nicolae Cabasila crește și se dezvoltă pe un teren cu totul diferit. Cabasila, în scrierile sale, nu face nici o mențiune referitoare la terminologia palamismului, nu tratează despre „doctrina luminii necreate” și nici despre distincția teologică „dintre esența lui Dumnezeu și lucrările sale”. De asemenea, nu vorbește despre fenomene mistice și nici nu face referințe tehnice la „rugăciunea pură”. Pentru Cabasila „ceea ce este important, nu este faptul că Dumnezeu se comunică prin esența Sa, sau prin energiile necreate ci faptul că El se comunică omului în Hristos și prin intermediul sacramentelor”²². Totuși, Cabasila consideră că perfectă contemplație nu există în această lume ci aparține vieții viitoare²³.

În scrierile sale de mistică sacramentală, Cabasila proclamă principiul supremației absolute a lui Dumnezeu asupra lumii, dar afirmă și necesitatea implicării umane. Doctrina lui Nicolae Cabasila, precum cea a isihasmului, susține că omul poate fi părtaș vieții dumnezeiești, însă drumul pentru a ajunge la acest nivel arată ceea ce isihăștii neglijau: valorizarea mistică a creației și asceza centrată pe sacramente.

Isihasmul cere o vocație specială, dar pentru Cabasila există o cale deschisă tuturor pentru a ajunge la unirea cu Dumnezeu. Această cale este obligatorie atât pentru asceți, cât și pentru simplii credincioși, și privește participarea la misterele lui Hristos prin intermediul liturgiei și a meditării vieții Fiului lui Dumnezeu. Liturgia Bisericii, meditarea continuă asupra vieții lui Hristos și participarea responsabilă a creștinului în lume sunt trăsăturile principale ale ascezei lui Nicolae Cabasila. În consecință, putem afirma că el nu a fost un discipol a lui Grigorie Palama, adică nu a fost un palamit, dar nici un antipalamit, ci un isihast în sensul amplu al cuvântului și un umanist creștin de o mare autenticitate și profunzime.

²⁰ M. H. CONGOURDEAU, «Nicolas Cabasilas et le palamisme», 201-202.

²¹ IDEM, «Nicola Cabasilas e il suo tempo», 43.

²² Y. SPITERIS, *Cabasilas: teólogo e místico bizantino*, 22.

²³ M. H. CONGOURDEAU, «Nicolas Cabasilas et le palamisme», 201.

În acest autor excepțional descoperim un mare echilibru teologic și uman care reflectă deopotrivă o mare sensibilitate și o anumită fragilitate, însoțită și de o forță interioară și fidelitate față de el însuși, față de prietenii săi și implicit față de Hristos. Cabasila arată respect și considerație față de tatăl său, pe care îl venera cu adevărat, față de prietenii săi, evitând astfel disputele inutile și arată o profundă prietenie indiferent de situații sau de orientările lor religioase și politice. Autorul bizantin va reuși să fie prieten atât cu Palama, exponent al palamismului, cât și cu Dimitrie Cydones un umanist filo-latin. Ca și ministru a fost apropiat și față de împăratul Ioan al V-lea simpatizant al teologiei latine și favorabil dialogul între Biserici, dar va sluji și pe împăratul Ioan al VI-lea și va evita mereu rupturile sau polemicile specifice vieții politice. De asemenea, va evita extremele în gândirea teologică și va căuta mereu să fie un punct de echilibru și un mediator care a încercat să reconcilieze cultura umanistă cu isihasmul, teologia și mistica cu viața concretă. A știut să fie apropiat atât de monahi, de isihăști, pe care i-a și apărat atunci când a fost nevoie, dar a promovat în același timp și chemarea universală la sfințenie a tuturor credincioșilor²⁴.

4. Învățătura mariologică a lui Nicolae Cabasila

Mariologia lui Cabasila este de o mare bogăție și profunditate teologică. De altfel un cunoscut cercetător apusean al operei sale afirma: „Nimeni la Bizanț, și nici altundeva, cel puțin în acea epocă, nu s-a exprimat mai bine despre Născătoarea de Dumnezeu precum Cabasila”²⁵. Putem să ne formăm o „idee despre mariologia cabasiliană doar dacă o situăm alături de hristocentrismul său. În cele trei *Omilii mariane*, Cabasila trasează un adevărat tratat de mariologie, inserându-l în contextul general al istoriei mântuirii”²⁶. *Omiliile mariane* sunt considerate opere complementare ale *Vieții în Hristos*. Doctrina mariologică a lui Cabasila este articulată în special în jurul misterului întrupării lui Hristos, inseparabil unit de opera mântuirii realizată de către El. Hristologia s-a născut din mariologie, iar Cabasila

²⁴ IDEM, «Nicola Cabasila e il suo tempo», 44-45.

²⁵ Cf. M. JUGIE, *Homélies sur la Nativité, l'Annonciation et la Dormition de la sainte Vierge*, în PO, 21, (1925), 458. Despre mariologia lui Cabasila: Cf. IDEM, La doctrine mariale de Nicola Cabasilas, în *Echos d'Orient*, 18 (1919), 75-388; E. TONIOLO, *La mariologia di Nicolas Cabasilas* (dizertație), Vicenza 1955; N. NELLAS, «Essai sur la Mère de Dieu et l'humanisme théocentrique», în *Messenger Orthodoxe*, 51 (1970) 4-14; C. VANA, «I discorsi di Nicola Cabasilas, Riflessi popolari bizantini», în *Lateranum*, 2 (1964) 114-127; C. N. TSIRPANLIS, «The Mariology of Nicholas Cabasilas», în *MarSt*, 30 (1979) 88-107; G. LIMOURIS, «Les homélies de N. Cabasila (XIV s.), Monument liturgique et théologique», în A. M. TRIACCA – A. M. ALLCHIN (ed.), *La Mère de Jésus – Christ et la communion des Saints dans la liturgie*, Roma 1986, 149-170.

²⁶ Y. SPITERIS, *Cabasilas: teologo e mistico bizantino*, 45.

prezintă în toate Omiliile sale o viziune grandioasă despre Maica Domnului unită de Fiul Său, Isus Hristos. Întruparea Fiului lui Dumnezeu este punctul de întâlnire dintre Cer și Pământ, dintre Creator și creatură, dintre inefabil și creat, de aceea Maria a fost „aleasă” din veșnicie de către Dumnezeu, pentru a realiza, împreună cu Hristos, voința divină de mântuire a omului deformat de păcat și îndepărtat de fericirea originară²⁷. Așadar, „întreaga creație tinde către Maria, privește la ea ca la scopul său, pentru că prin ea se împlinește planul lui Dumnezeu”²⁸ de încoronare a întregului univers și restaurare a noii creații. În Omilia *despre Adormirea Maicii Domnului*, Cabasila scrie despre Fecioara că:

„este (scopul sau pârga întregii creații) [...] cerul, pământul, soarele și toate cele câte sunt, toate au venit la viață prin Fecioara Preafericită, în același chip cum roada este cea care a făcut să răsară pomul [...] Preafericita este pârga întregii zidiri și aceasta este menirea sa de a fi în lume [...] De unde vine această înnoire? Cine a preschimbat această lume? Fără îndoială că, dacă cerul a primit noi locuitori, înnoiți în fire, Fecioara este cea care i-a adus de pe pământ acolo; [...] nu doar că Ea a izgonit pe cele vechi și le-a arătat tuturor cum să redobândească plinătatea vieții, ci chiar cerul primește prin Ea un trup mai bun, curat de toată întunecarea și întinăriunea, la fel luna, pământul și stelele.”²⁹

Dumnezeu l-a creat pe om proiectând încă de la început, independent de păcat, Întruparea Cuvântului său precum și faptul ca Fiul Său să “provină din fecioară”, iar fecioara din omenire³⁰. Prin urmare, *ab initio*, mai înainte de veci Tatăl avea un unic și principal „scop creându-l pe om: de a putea forma o mamă în care să se poată întrupa Fiul său. Deci, omul există prin Fecioara, iar aceasta pentru Hristos”³¹. Fecioara, de fapt, este văzută ca „prototipul ideal al umanității, în care s-a realizat pe deplin idealul divin privind divinizarea omului”³². Cabasila consideră că pentru ca Maria să fie Mama lui Hristos ea a fost în mod „special aleasă și creată pentru acest scop”³³ adică a fost cu totul neprihănită și sfântă. Iată ce spune Cabasila:

„Ea este cea care a fost pârga noastră, cea care ne-a arătat calea care duce la Dumnezeu. Singura din această lume, astfel cum nimeni din ceilalți oameni, nici

²⁷ Cf. *Ibidem*, 46.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ NICOLAE CABASILA, *Trei Omilii*, Ed. Icos, București 1999, 71-72.

³⁰ Cf. Y. SPITERIS, *Cabasilas: teologo e mistico bizantino*, 47.

³¹ Cf. *Ibidem*.

³² Cf. *Ibidem*, 48.

³³ *Ibidem*.

vreuna din celelalte creaturi oricare vor fi fost ele n-a putut fi arătată, ci Ea singură în fața lui Dumnezeu l-a împlinit voința.”³⁴

Acesta este unul din aspectele cele mai interesante ale mariologiei lui Cabasila. Asupra acestui aspect s-a vorbit mult și cunoaștem faptul că interpretarea teologiei ortodoxe și a teologiei catolice nu coincid pe deplin în această privință. Punctul cel mai important al polemicii este dacă Cabasila a vorbit în scrierile sale despre dogma catolică a Neprihănitei Zămisliri. Pentru el Maria a fost concepută fără de păcat de aceea și subliniază acest fapt astfel:

„De aceea Ea a fost singura pe care Dumnezeu a numit-o Preafericită, între toți cei cărora le-a vorbit odinioară în multe feluri și în multe chipuri. Căci n-a fost nimeni care să fie atât de slobod de păcat pentru a putea fi zdrobit de răscumpărare.”³⁵

De asemenea putem afirma că, în ciuda diferențelor celor două tradiții ambele o consideră pe Născătoarea de Dumnezeu „Preasfântă” și „Imaculată”, adică fără de prihană³⁶. Sunt, deci, de acord asupra aceluiași adevăr, însă interpretarea acestui fapt este privită din perspective diferite. Cu alte cuvinte, Maria este văzută ca modelul divin al sfințeniei, doar că în teologia răsăriteană lipsește principalul element care privește conceptul de vinovăție care se transmite în mod ereditar, concept care stă la baza doctrinei catolice asupra păcatului strămoșesc³⁷. Cabasila precum și alți Părinți ai Bisericii definește pe Maica Domnului „Preasfântă” încă din momentul nașterii sale:

„A fost mai sfântă decât jertfele, mai vrednică de Dumnezeu decât altarele; i-a întrecut atât de mult pe Prooroci, drepti și preoți în sfințenie, precum cea care sfințește îi întrece în sfințenie pe cei sfințiți. Căci nimeni nu e mai sfânt decât Preafericita, dar

³⁴ NICOLAE CABASILĂ, *Trei Omilii*, 81.

³⁵ *Ibidem*, 78. Un alt citat a lui Cabasila care exprimă acest adevăr este: „Fecioara n-a intrat în viață înaintea tuturor oamenilor și totuși a primit o natură neștiutoare de orice răutate”. N. CABASILĂ, *La Madre di Dio. Tre Omelie mariane*, Bresso di Teolo 1997, 72-73. Acest citat este neidentificat în traducerea românească, Ed. Icos, din 1977.

³⁶ Cf. Cf. Y. SPITERIS, *Cabasilas: teologo e mistico bizantino*, 48-49.

³⁷ Cf. *Ibidem*, 49. Pentru unii Părinți greci, păcatul strămoșesc este conceput ca o boală căpătată de Adam și transmisă în mod ereditar descendenților, care îi înclină spre a păcătui. Individul, însă, nu e vinovat de păcatul strămoșesc, el este responsabil doar de păcatele sale personale. Omul nu e părtaș „vinei” lui Adam, ci doar îl „imită”. Pentru Cabasila, „păcatul” constă în faptul că omul nu a vrut să pună în act acea „forță” pe care Dumnezeu a dat-o firii sale ca să reziste împotriva răului, astfel că frumusețea firii sale s-a ascuns în interiorul său și s-a îndepărtat progresiv de Dumnezeu. Fecioara a fost prima care s-a folosit de această forță.

*Ea, care a fost singura și cea dintâi despărțită de păcat, odată pentru totdeauna, Ea s-a arătat sfântă, sfântă întru sfințenie în modul cel mai desăvârșit.*³⁸

Teologia catolică consideră fundamental aspectul, „negativ al acestui adevăr”, adică faptul că Fecioara „a fost concepută fără pata păcatului strămoșesc”, în schimb Cabasila se apropie mai mult de aspectul pozitiv al acestui concept, adică „din primul moment al existenței, Maria a fost plină de Spiritul Sfânt care a sfințit-o și a transfigurat-o”³⁹. Desigur, în acord cu teologia cabasiliană a sinergiei privind rolul colaborării umane, Născătoarea de Dumnezeu nu a fost „un receptor pasiv al harului, ci în mod personal a colaborat pe deplin și a contribuit la creșterea acestui dar divin”⁴⁰.

În acest sens, în *Omilia despre Nașterea Fecioarei Maria*, autorul vorbește despre rolul și lucrarea lui Dumnezeu în a o plăsmui pe Născătoarea de Dumnezeu, iar în *Omilia la Slăvita Adormire a Preasfintei Maici a lui Dumnezeu*, Cabasila subliniază importanța sinergiei, „adică a colaborării Născătoarei de Dumnezeu cu lucrarea divină de sfințire și a creșterii în sfințenia sa”⁴¹. Conform lui Cabasila, doar Sfânta Fecioară a fost ființa umană care a folosit și a colaborat pe deplin cu harul lui Dumnezeu, și acest fapt este fructul credinței Mariei. Această credință are două dimensiuni: „una divină și alta umană, adică ea crede nu numai în ceea ce Dumnezeu îi vestește și poate realiza, ci în același timp Maria crede și în faptul că ea trebuie să îi dăruiască ajutorul și colaborarea sa singulară și unică”⁴². Cabasila nu afirmă că Maria a primit mai multe haruri decât ceilalți oameni, ci că

³⁸ NICOLAE CABASILA, *Trei Omilii*, 81.

³⁹ Cf. Y. SPITERIS, *Cabasilas: teologo e mistico bizantino*, 50. Cabasila revelă pe deplin spiritul Oriental în fața misterului căruia „îi place să preamărească, să cânte să venerze taina, mai degrabă decât să o explice. Numai constrânse de unele erezii, conciliile au vorbit de mister, definind dogmele. Privitor la Maica Domnului, după Conciliul din Efes Părinții n-au mai considerat necesar să formuleze alte dogme pentru a limpezi conținutul proclamării maternității divine a Mariei. Tot ceea ce Biserica crede în legătură cu Maria a enunțat în limbajul poetic și simbolic al doxologiei liturgice [...]. Poezia devine vehiculul unui mesaj teologic și spiritual al cărui aprofundare poate fi situată la diverse nivele [...] Prin urmare, a pune accentul pe absența păcatului în momentul concepției i se pare unui ortodox un fel de a forța ușile misterului și, în orice caz, un fel de a ține mai puțin seamă de sfințenia Mariei, de faptul că ea este inițiatoarea reformei spirituale. Plină de har poate avea drept sinonime plină de Spiritul Sfânt, plină de iubire, plină de tot ceea ce împiedică păcatul să triumfe, trăind, totuși, în condiția ființei create și într-o lume amenințată de păcat. Maria reprezintă culmea sfințeniei sau, mai bine spus, posibilitatea unei ființe create în care păcatul nu s-a putut niciodată înfăptui.” M. TENACE, *Creștinismul bizantin, Istorie, teologie, tradiții monastice*, Ed. Cartier istoric, Chișinău 2005, 139.

⁴⁰ Cf. Y. SPITERIS, *Cabasilas: teologo e mistico bizantino*, 50.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² E. M. TONIOLO, «Consonanza profonda tra Oriente e Occidente», în *Lateranum*, 62 (1996), 536.

meritul ei absolut excepțional constă în faptul că a colaborat pe deplin cu harul, de aceea este prima persoană care este pe deplin și integral realizată. Cabasila descrie astfel această realitate:

„Dumnezeu nu o pregătise în chip deosebit pentru această înțelepciune, iar dăruindu-i tot atât cât și altora, El nu o socotise vrednică de un ajutor mai mare; doar folosindu-se de sine însuși și de căi obișnuite, datorite tuturor pentru urcușul spre virtuți, Ea a dobândit această biruință nemaipomenită și mai presus de fire.”⁴³

Meritul Mariei rezultă din „da”-ul său, plin de credință, ascultare și umilință care a schimbat istoria omenirii:

„Iată roaba Domnului. Fie mie după cuvântul tău! Acestea au fost cuvintele sale și împlinirea lor din urmă: și Cuvântul trup S-a făcut și S-a sălășluit între noi (Ioan 1,14). Dând răspunsul lui Dumnezeu, Ea primi Duhul Sfânt, [...] și Cuvântul Tatălui luă trup prin cuvântul unei Maici, Făcătorul prin glasul unei făpturi.”⁴⁴

Maria conlucrează în mod liber cu harul și își dăruiește pe deplin asentimentul său total în comuniune de iubire cu voința lui Dumnezeu. „Da”-ul Preacuratei nu este unul pasiv, ci unul dinamic în care se arată puterea și posibilitatea conlucrării umane cu Dumnezeu, care în Fecioara atinge perfecțiunea absolută. Fără *fiat*-ul său, întruparea și opera răscumpărării nu s-ar fi realizat și omenirea ar fi rămas fără speranță, fără pace și fără armonia re-creată și restabilită de către Hristos cu Dumnezeu:

„Astfel Întruparea Cuvântului a fost lucrarea nu doar a Tatălui și a Puterii Sale și a Duhului –Unul binevoind, Celălalt făcându-și sălaș și Cel de-al treilea umbrind– ci în aceeași măsură a fost lucrarea voinței și credinței Fecioarei. Căci de n-ar fi fost cu puțință, fără Cele Trei Persoane să se îplinească această iconomie, cu atât mai mult această dumnezeiască lucrare n-ar fi putut avea loc fără consimțământul și credința Preacuratei.”⁴⁵

Precum Tatăl i-a dăruit din veșnicie Fiului său firea dumnezeiască, la fel și Fecioara i-a oferit Cuvântului Dumnezeiesc întrupat firea omenească, nu doar din punct de vedere biologic, ci unită cu toată bogăția sa umană: minte, intelect,

⁴³ NICOLAE CABASILĂ, *Trei Omilii*, 37.

⁴⁴ *Ibidem*, 66.

⁴⁵ NICOLAE CABASILĂ, *Trei Omilii*, 58.

voință și inimă. Maria devine Mama perfectă în trup și inimă, iar „Dumnezeu astfel poate să devină ceea ce nu este și să aibă ceea ce nu are”⁴⁶.

Fecioara îi dăruiește așadar Creatorului corpul, inima și întreaga sa ființă. Având sufletul plin de toate virtuțile, a atras asupra sa privirea lui Dumnezeu și a făcut să strălucească frumusețea firii sale omenești. Astfel Maria a atras către sine pe Dumnezeu care, îndepărtat prin păcatul omului, acum devine Om prin Fecioara, iar umanitatea o înalță spre cer. Ea distruge în sine zidul despărțitor și prin virtutea Sa a fost îndeajuns ca să oprească păcatul și moartea tuturor oamenilor, din toate generațiile și epocile. Pentru a face să se nască noul Adam, Dumnezeu cere consimțământul și colaborarea Fecioarei, astfel că în taina întrupării lui Hristos conlucrează nu doar Persoanele Sfintei Treimi, ci și Maria.

Întruparea Mântuitorului este și opera Mariei, nu doar proiectul singular a lui Dumnezeu. Misiunea la care este chemată Fecioara este mai presus lucrării îngerilor. Oferind un sălaș lui Dumnezeu, ea trebuia să înalțe pământul la ceruri. „Fecioara a dat lui Dumnezeu care nu are sălaș, posibilitatea de a avea unul, i-a dat Celui Nemărginit posibilitatea să se mărginească, Celui care nu are un loc, i-a oferit un loc, devenind astfel cu adevărat „locul” lui Dumnezeu [...]. Ea „a devenit locul minunat al ipostazei Mântuitorului însuși, al Aceluia pe Care cerurile nu-l pot cuprinde, a devenit astfel *Platitera*, mai cuprinzătoare decât cerurile”⁴⁷. Pentru Cabasila, „dreptatea” este planul măreț al lui Dumnezeu de îndumnezeire a întregii creații și de a o recrea în frumusețea ei originară, iar această operă de îndreptare și răscumpărare este lucrarea Fiului. Preasfânta Sa Mamă îi este atât de unită, încât dacă se poate afirma despre Hristos că El este dreptatea noastră, Mama Sa poate fi considerată și ea dreptatea și mijlocitoarea oamenilor⁴⁸.

Roadele și consecințele salvifice ale dreptății divine devin posibile doar în momentul *Bunei Vestiri*; prin „da”-ul Mariei se restaurează firea omului în mod integral și totalitar. „Primul dintre aceste roade este însăși realizarea întrupării, care a readus printre oameni dreptatea lui Dumnezeu”⁴⁹, este expresia deplinei libertăți și iubiri dintre Creatură și Spiritul Sfânt. Prin urmare, „în Maria strălucește o sfințenie la care orice ființă este chemată: sfințenie de credință, sfințenia celui ce știe că nimic nu poate opri mișcarea care-i conduce pe oameni spre moarte, spre păcat, în afara iubirii nebune (după o expresie dragă lui Cabasila). Iubire nebună a lui Dumnezeu, [...] primită în *Fiat-ul* nebun al Mariei, care rezolvă

⁴⁶ Cf. Y. SPITERIS, *Cabasilas: teologo e mistico bizantino*, 53. Cf. NICOLAE CABASILĂ, *Trei Omilii*, 48.

⁴⁷ Y. SPITERIS, *Cabasilas: teologo e mistico bizantino*, 54.

⁴⁸ Cf. *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, 54.

tragedia libertății, prin întâlnirea a două libertăți, a două iubiri, care inaugurează noua creație”⁵⁰.

Conform teologului bizantin, Fecioara este unită în mod inseparabil cu Hristos, ea devine prototipul și începutul noii omeniri; de fapt, „omenirea există pentru Hristos și pentru Mama Sa”⁵¹. Drumul autenticei credințe și *Imitatio Christi* atinge în Fecioara Maria maxima și perfecta realizare. „Maria participă pe deplin și ca nimeni altul la pătimirile lui Hristos.”⁵² Cabasila prezintă în mod sugestiv această realitate dramatică:

*„Ea a fost părtașă cu Fiul Ei la rușine și batjocură atunci când L-au umilit cei pentru care El se smerise. Ea l-a îmbărbătat în încercarea sa pe Iosif, cel care păruse că a făcut-o să zămislească [...], luptând alături de Fiul său pentru mântuirea mea; când El săvârșea minunile pentru a îndrepta firea noastră, Ea îi era alături; când El a fost ucis și urât de către cei ce s-au folosit de binefacerile Sale, Ea lua parte la suferință și ură. Și când îi ceruse Fiului ei, la nunta din Cana, să înceapă aceste binefaceri, din preaplinul iubirii ei de oameni, El i-a răspuns: ceasul Meu n-a sosit încă [...]. Iar când trebuia ca Mântuitorul să sufere pentru noi groaznice pătimiri și chiar moartea, cât a îndurat Fecioara! [...]. Nu cred că poate fi o durere mai mare.”*⁵³

Maica Domnului împărtășește cu Hristos patima, suferința și moartea sa, devenind astfel întru totul asemănătoare Lui în patima și învierea sa. În acest mod Maria a împărtășit plinătatea Sa de viață. Pentru aceasta, tradiția biblică și întreaga tradiție răsăriteană, careia îi aparține și Cabasila, afirmă că Maria, „Preacurata”, din cauza sfințeniei sale, a avut și un trup spiritualizat, asemenea aceluia despre care vorbește teologia paulină a învierii. Fecioara a fost întru totul locuită de Spiritul Sfânt, având de aceea în ea viața nemuritoare⁵⁴:

„Trebuia ca acest suflet preasfânt să fie dezlegat de acest preasfânt trup. Ea a fost dezlegată de el și s-a unit cu cel al Fiului ei, lumina a doua a Luminii celei dintâi. Iar trupul, rămas pentru un scurt răstimp pe pământ plecă și el, căci trebuia ca și el să treacă prin toate cele prin care trecuse Mântuitorul și să strălucească în fața morților și a viilor [...]. Ea a cunoscut așadar, pentru puțin

⁵⁰ M. TENACE, *Creștinismul bizantin, Istorie, teologie, tradiții monastice*, 149.

⁵¹ Y. SPITERIS, *Cabasila: teologo e mistico bizantino*, 56.

⁵² *Ibidem*, 57.

⁵³ NICOLAE CABASILA, *Trei Omilii*, 86.

⁵⁴ Cf. Y. SPITERIS, *Cabasilas: teologo e mistico bizantino*, 56.

timp mormântul; iar cerul moșteni acest pământ nou, acest trup duhovnicesc, această comoară a vieții noastre, mai vrednică de cinstire decât Îngerii, mai sfântă decât toți Arhanghelii.”⁵⁵

Prin urmare, Maria reprezintă cerul în suflet și în trup, reprezintă întreaga umanitate care a fost asumată de către ea prin Hristos, și pe care a condus-o la destinul fericirii veșnice.

Din acest articol sintetic asupra lui Nicolae Cabasila ne putem da seama de profunzimea sintezei sale asupra bogăției teologice a mariologice răsăritene care, văzută în originalitatea și în mistica sa liturgică, exprimă *ethos*-ul creștinului bizantin chemat să cunoască și să valorifice trăiască liturgia în existența cotidiană, iar mistica în cunoașterea și practica tainelor dumnezeiești, în care se descoperă dogma. În contextul isihasmului bizantin și al polemicii anti-latine, putem afirma că Nicoale Cabasila reușește să aibă o verticalitate superioară particularismelor; el nu este „progresist”, nici „moderat”, nefiind tributar nici unei mișcări politice și religioase; el rămâne un „laic-umanist”, creând o teologie de o largă respirație spirituală și mistagogică, care rămâne până astăzi de mare actualitate.

⁵⁵ NICOLAE CABASILĂ, *Trei Omilii*, 86.